

تحلیلی بر تصویرگری کتاب‌های کودکان با مضامین قرآنی

چکیده

برای آشنایی و آموزش قرآن کریم به کودکان راه‌های مختلفی وجود دارد. یکی از موثرترین و موفق‌ترین راه‌های درک مفاهیم، موضوعات و قصص قرآن کریم استفاده از شیوه‌های بیان تصویری است. این مقاله با بررسی خصوصیات شخصیتی کودکان دبستانی به نیازهای عاطفی و روانی آنان در فرآیند یادگیری و درک مفاهیم از طریق آموزش تصویری می‌پردازد. جذابیت و شیرینی داستان وقتی با تصویر همراه باشد بر فهم و درک کودک، تأثیری فراتر از کلام محض دارد. به خاطر سپردن مفاهیم و معانی از طریق تصاویر، حافظه را برای مدت بیشتری درگیر می‌کند.

روش آموزش تصویری امروزه توسط اکثر موسسات فرهنگی و مراکز دارالقرآن مورد استفاده قرار می‌گیرد. ولی کاربرد غیر اصولی و عدم آشنایی تخصصی از بازدهی کامل آن کاسته است و بر درک و فهم صحیح کودک خدشه وارد می‌کند. علاوه بر آن تصویرگری بسیاری از کتاب‌ها، نشریات و برنامه‌های آموزش دیجیتالی با مضامین قرآنی نیز دارای نقاط ضعف است. به کارگیری صحیح این هنر تأثیر فزاینده‌ای در جذب و علاقمندی کودک به مضامین قرآنی داشته و می‌تواند در حافظه‌ی دراز مدت او باقی بماند و بر درک درست او تأثیر گذار بوده و حتی الگوهای رفتاری به وی بدهد. با بررسی نقاط ضعف و قوت موجود در تصویرگری مضامین قرآنی کتاب‌های کودکان می‌توان به ضرورت این امر واقف گشت که لازم است بازنگری و توجهی عمیق به امر تصویرگری کتاب‌های کودکان اعمال داشت و آن را به عنوان یک امر مهم در فرآیند آموزش درک مضامین قرآنی در نظر گرفت.

واژگان کلیدی: مضامین قرآنی، خصوصیات شخصیتی کودکان، فرآیند فهم و درک کودک،

عناصر تصویری، تصویرگر

مقدمه

در این پژوهش به ضرورت استفاده از روش‌های بیان تصویری برای آموزش و یاددهی قرآن کریم به کودکان از آن جهت پرداخته می‌شود که یکی از موثرترین و موفق‌ترین راه‌های درک مفاهیم، موضوعات و قصص این کتاب بزرگ و انسان‌ساز، بهره‌گیری از روش آموزش غیرمستقیم است. به گفته پژوهشگران ۷۵ درصد فراگیری از طرق بصری انجام می‌پذیرد. این مطلب ما را به این امر واقف می‌سازد که در میان روش‌های آموزش غیرمستقیم، آموزش تصویری یکی از موفق‌ترین روش‌ها است.^۱

در علوم تربیتی این مسئله به اثبات رسیده است که جذابیت و شیرینی بیان داستانی موضوعات با تصاویری رنگارنگ و متحرک، تأثیری فراتر از کلام خشک و بی‌روح بر فهم و درک کودک دارد. هم‌چنین درک مفاهیم و معانی و به خاطر سپردن آنها از طریق استفاده از روش‌های بیان تصویری، بر حافظه‌ی طولانی مدت باقی می‌ماند و تأثیرگذارتر است. آسیب مفاهیم و آموخته‌های دوران کودکی از طریق روش‌های درست تصویری در حافظه، سال‌های سال مضبوط و محفوظ می‌ماند و به مانند گنجی پنهان در دوران بزرگسالی بهره می‌دهد.

در حال حاضر تصویرگری بسیاری از کتاب‌ها، نشریات و برنامه‌های آموزش دیجیتال با مضامین قرآنی دارای نقاط ضعف غیر قابل انکاری هستند. بسیاری از این موسسات انتشاراتی آشنایی اندکی با مخاطبان خود دارند و از عناصر تصویری صرفاً استفاده تجاری می‌کنند. گروه کثیری از این انتشارات به منظور جلب مشتری و بازاریابی، در کتب منتشره‌ی خود از رنگ‌های پرهیجان و نقوش و اشکال عامه‌پسند و گاه نقوش و تصاویری به دور از فرهنگ قرآنی بهره می‌گیرند. در حالی که با آگاهی و شناخت نیازهای کودکان در این سن، آشنایی با آیات و قصص قرآنی و هم‌چنین داشتن تبحر در تصویرگری، می‌توان با استفاده از ساده‌ترین اشکال تصاویری غنی و بی‌پیرایه با رنگ‌های درخشان و متنوع را به تصویر کشید تا مفاهیم زیبای قرآنی را به کودکان آموزش داد. بدون تردید کاربرد اصولی و شناخت این هنر در جذب و علاقمندی کودک تأثیر فزاینده‌ای خواهد داشت.

پژوهش حاضر با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از روش میدانی به بررسی علمی این موضوع می‌پردازد. در میان بیش از چهارصد جلد کتاب موجود در زمینه‌های آموزش قرآن به کودکان ۴۰ عنوان از انتشارات مختلف جهت تحلیل گزینش شد. تحلیل به اثبات این مسئله می‌پردازد که استفاده‌ی صحیح از هنرهای تجسمی برای درک مفاهیم قرآنی به کودکان یک ضرورت است و دست اندرکاران این امر می‌بایستی در تصویرگری کتاب‌های خود از تخصصانی بهره‌گیرند که علاوه بر آشنایی به فن تصویرگری با کلام وحی نیز آشنایی داشته باشند و روح آن را درک کرده باشند.

هدف از آموزش قرآن به کودکان

سال‌های کودکی، سال‌های رشد و بالندگی است و در شکل‌گیری رفتار انسان دورانی حساس و تأثیر گذار به حساب می‌آید. اگر در این سال‌های طلایی بتوانیم با فعالیت‌های مناسب و آموزش‌های هدفمند به پرورش توانمندی‌ها و علائق کودکان بپردازیم، رشد و سلامت آنها را در بزرگسالی تامین کرده‌ایم. این امر بدیهی است که توجه به آموزش در این دوران مهم و حساس است.

اگر چه از واژه‌ی «آموزش»، تعاریف متعددی به عمل آمده است، ولی در مجموع می‌توان بر این معنی تأکید کرد که آموزش به معنی انتقال دانش، فن یا یک موضوع خاص است. دکتر فردانش آموزش را چنین تعریف کرده است: «مجموعه تصمیمات و اقداماتی که یکی پس از دیگری اتخاذ می‌شود یا انجام می‌گیرد و هدف آن دستیابی هر چه بیشتر فراگیر به اهداف آموزشی است» (فردانش، ۱۳۷۸، ص ۱۴) از نظر «دوبوا» آموزش، به معنی مرتب کردن و منظم ساختن دقیق محیط فراگیر به منظور دستیابی به نتایج مورد نظر در وضعیت‌های مشخص می‌باشد. آن گانیه آموزش را روند حل مسائل می‌نامید که هدف از آن تسهیل یادگیری فراگیران است و معلم مسئول آموزش تلقی می‌گردد.

در جوامع و فرهنگ‌های مختلف، روش‌های آموزشی و تربیتی تأثیر گذار متفاوت است. اساساً در هر جامعه‌ای شاخصه‌هایی برای اعمال روش‌های تربیتی وجود دارد. نقش سلیقه، انتظارات، رشد فکری، تعلقات فرهنگی و اجتماعی، سنت‌ها، آداب و رسوم، باورها، عقاید و جهان‌بینی در گوناگونی انتخاب روش‌ها و کاربرد آنها تأثیر به‌سزایی دارد. از مهم‌ترین و شناخته شده‌ترین روش‌های تربیتی که در اکثر جوامع کاربرد دارد روش الگوگیری است. روش الگویی مبنایی پایه‌ای در وجود انسان دارد و از برجسته‌ترین و موفق‌ترین روش‌های تربیتی در همه‌ی ادوار تاریخی و تقریباً در همه جوامع بشری است.

تصویر ۱

تصویر ۲

در قرآن کریم نیز تربیت الگویی مورد تاکید قرار گرفته گونه‌ای که خداوند عزوجل پیامبر اکرم (ص) را بهترین نمونه و سرمشق برای بشر معرفی کرده است. «ان لکم فی رسول الله اسوه الحسنه»
 عده‌ای از کارشناسان علوم تربیتی معتقدند که روش الگویی برای کودکان جواب نمی‌دهد و کودک به جای الگوبرداری تقلید و هماهنگ‌سازی می‌کند. اینان برای اثبات مدعای خویش عنوان می‌دارند که کودک به هنگام مشاهده یک تصویر یا یک فیلم خود را جای شخصیت اصلی داستان قرار می‌دهد و با ذهنیتش خود را به آن شخصیت نزدیک می‌سازد و رفتار آن را تقلید می‌کند. این عده بر این باورند که چون عنصر انتخاب در کودک رشد نکرده است باید صفات خوب و بد را به او تعلیم داد و معرفی کرد.

چه کودک تقلیدگر باشد و چه الگوبردار، می‌بایستی قبل از آنکه این دوران سپری شود به تربیت آموزه‌های صحیح و پرمغز برای او پرداخت. «فیاد ربک بالادب قبل ان یفسو قلبک و یشغل لبک» من به تربیت تو پرداختم پیش از آنکه دلت سخت و فکرت مشغول شود. (فلسفی، محمد تقی، کودک، ج ۲، ص ۱۹۰) قلب کودک همچون زمین خالی است که هر بذری را در آن بریزید رشد خواهد کرد.
 در آموزش قرآن کریم نیز بر امر یادگیری مضامین و آیات تاکید می‌شود و در آن معلم یا مربی به منظور تسهیل یادگیری نوآموز از مواد آموزشی بهره می‌گیرد. یکی از اهداف اساسی و مهم در آموزش قرآن، تربیت و انسان سازی، شناخت خوبی‌ها و بدی‌ها و ارائه الگوی مناسب رفتاری است.

هدف از آموزش قرآن به کودکان در ابتدا ایجاد آشنایی، انس و الفت و سپس ایجاد شناخت، علاقمندی و درک و فهم محدود و در حد توان از مضامین بلند قرآن کریم است. آن گونه که در اهداف تربیتی حضرت علی (ع) به فرزندشان می‌خوانیم: «و اجمعت علیه من ادبک... و انت مقبل العمر... ذونیه سلیمه و نفس صادقیه...» و بر ادب آموختن تو همت گماشتم... در حالی که کودک... و دارای نیتی سالم و نفسی صادق و پاک بودی.» (نهج البلاغه، نامه ۳۱)

در آموزش قرآن به کودکان اهداف تربیتی و الایی نهفته است که مربی می‌بایستی با اتخاذ روش‌های مختلف به آن دست یابد. حتی در آموزش حفظ قرآن کریم نیز مربیان در صدد آن هستند تا روحانیت و معنویت و اخلاق قرآنی را به کودکان همراه با حفظ، آموزش دهند در نتیجه کسی که به حفظ قرآن کریم مبادرت می‌ورزد نیز می‌بایستی با آداب و اخلاق قرآنی آشنا شود. اگر کودک در آموزه‌های قرآنی به درک این مطلب برسد انسانی که با خداست هیچ گاه غریب و تنها نیست و قرآن بهترین دوست و راهنمای او در زندگی است، حس بزرگ دیدن و درست اندیشیدن در او بارور می‌شود.

به صورت کلی در آموزش قرآن کریم به کودکان و آشنایی اولیه با آن به سه موضوع اساسی پرداخته می‌شود:

الف. داستان‌های قرآنی، مانند: ۱- داستان حضرت موسی علیه السلام ۲- داستان حضرت یونس (ع)
 ۳- داستان حضرت ابراهیم علیه اسلام ۴- داستان های پیامبر اکرم (ص) ۵- حضرت داود (ع) ۶- داستان آدم و حوا ۷- حضرت ارسیا (ع) ۸- حضرت سلیمان علیه السلام ۹- حضرت صالح علیه السلام ۱۰- حضرت یوسف (ع)

ب. آشنایی با مفاهیم و دستورات قرآنی: ۱- آشنایی کودکان با نشانه‌های الهی ۲- آیات قرآن در مورد آداب معاشرت و زندگی و شناختن نعمت‌های خدا سخن گفتن ۳- آیات مربوط به آداب اخلاقی و بیان خیر و شر.
 ج. آشنایی کودکان با فن تجوید و روخوانی قرآن: آموزش تجوید با لحن عربی به زبان کودکان، آموزش جزء ۳۰ قرآن، آموزش روخوانی

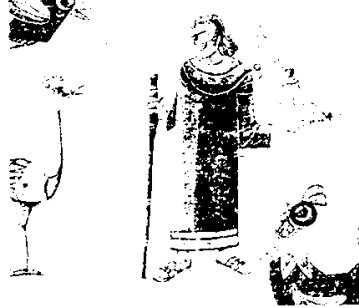
نیازهای روانی و عاطفی کودک

شناخت نیازها، محرکات و علائق کودک در دوران دبستان در نحوه‌ی روش آموزشی و شیوه‌های تربیتی بسیار تاثیر گذار خواهد بود. انگیزه‌های یادگیری و توجه کودکان در سنین مختلف فرق می‌کند یک کودک انسان بزرگسال کوچک شده نیست. علائق و عواطف و روحیاتش نیز کاملاً فرق می‌کند. او موجودی است مستقل با خواستگاهها و نیازهای عاطفی خویش که باید آن را شناخت و از همان زاویه با آن برخورد کرد. برای آموزش و تربیت این کودکان باید به روح شکننده و لطیفشان توجه کرد.
 سن مورد بحث ما سن بایدها و نبایدها نیست، تنها با رفتار و روش‌های آموزشی غیرمستقیم می‌توان

تصویر ۳

تصویر ۴

کتاب ماه
 مرداد ۱۳۸۷
 ۱۴

ارزش‌ها را به کودکان انتقال داد. روش آموزش بصری (دیداری) همراه با داستان‌پردازی برای کودک نقش موثرتری دارد. «زیرا کودکان محسوسات را می‌بینند و لمس می‌کنند و اطلاعاتشان مبتنی بر عینیات است. بنابراین در شرایطی که این امکان فراهم نشود، صحبت از این پدیده‌های غیر ملموس بی‌نتیجه خواهد ماند و وقت کودکان و فرصت آموزشی از دست می‌رود.» (ترکمان، منوچهر، ۱۳۷۹، ص ۷۰)

برنامه و محتوای آموزشی می‌بایستی متناسب با توانمندی‌های جسمی، ذهنی و عاطفی کودک تهیه شود. ارائه‌ی روش‌های نامناسب بدون شک احساس خستگی و بی‌علاقگی در کودک می‌کند و بار معنایی و یاد دهی را از دست می‌دهد.

در برنامه‌ریزی آموزشی کودکان، باید توجه به حوصله و انرژی کودک داشت. کودکان اصولاً پر جنب و جوش و پر انرژی هستند و زمان بسیار محدود و کوتاهی را می‌توانند آرام و بی‌حرکت بنشینند و در مورد موضوعی تمرکز کنند. «زمانی که کودکان می‌توانند با تمام وجود و با استفاده از همه‌ی حواس، با مربی باشند بسیار محدود است و تنها می‌توانند به طور مستمر بین ۱۰ الی ۱۵ دقیقه به گفته‌ها و فعالیت‌های هدایت شده مربی توجه داشته و به فعالیت بپردازند. بنابراین در برنامه‌ریزی باید به انرژی و مدت زمان توجه کودکان از سویی و شرایط زمانی و مدت زمان آموزش هم توجه داشته باشیم.» (پیشین، ص ۶۸)

تمرکز کودک را می‌توان با بیان موضوعات مورد علاقه‌شان و استفاده از روش‌هایی پر تحرک و هیجان برانگیز افزایش داد.

علائق کودک

کودک از تکرار قصه، داستان، شعر یا فیلم‌های متحرکی که به‌ویژه هیجان و حرکت داشته باشند بی‌اندازه لذت می‌برد و مورد توجه و علاقه‌اش قرار می‌گیرد. او به طور طبیعی و با رضایت‌مندی به موسیقی و اشعار و اصواتی که دارای ریتم، وزن و قافیه است گوش می‌دهد. آنها را تکرار می‌کند و احساس شادمانی و سرخوشی به او دست می‌دهد. از تکرار آنها احساس خستگی و وازدگی نمی‌کند. اگرچه مدت زمان توجه و تمرکز کودک کوتاه مدت و کم است ولی در مورد مطالبی که هیجان‌انگیز و پرهیاهو باشد مقاومت نشان می‌دهد و گذر زمان را متوجه نمی‌شود. او از این گونه مطالب به خصوص اگر که تعجب برانگیز باشد استقبال می‌کند و از خود خستگی نشان نمی‌دهد.

تحرک، پویایی، جنب و جوش و شلوغ کاری‌هایی از این دست محرک‌های خوبی به حساب می‌آیند که در کودک ایجاد علاقمندی و پذیرش مطلب را می‌کند. در برنامه‌ریزی آموزشی باید حتماً به احساس شادابی و نشاط و رضامندی و تحریک پذیری کودکان توجه شود. ما با روش‌های نامناسب شور و شادی، فعالیت و جنب و جوش، و عشق و علاقه به کار و فعالیت را از او می‌گیریم و در عوض محتوایی نامانوس و ناملموس و غیر قابل درک به او می‌دهیم که هیچ‌گونه ارتباط و درک و تجربه‌ای از آن ندارد و احساس اشتراکی با آن نمی‌کند. توجه به روش‌های آموزشی و استفاده‌ی بهینه از آن علاقمندی به امر آموزه‌های قرآنی را در کودک افزایش می‌دهد. «تکنولوژی در هر دوره از زندگی بشر بسته به امکانات و توسعه خود آموزش را تحت تاثیر قرار می‌دهد. به بیان کلی‌تر گسترش و توسعه تکنولوژی همه ابعاد اقتصاد، فرهنگ، آموزش و... را پوشش می‌دهد.» (مرضیه عبدالوهابی، ۱۳۸۶)

الف - الگو پذیری کودک

همان‌گونه که بیان شده روش الگویی یک مبنای تربیتی در وجود انسان است که قرآن کریم نیز بر آن تاکید دارد. «در فرایند شکل‌گیری شخصیت کودکان، بیشترین نقش متوجه الگوهای رفتاری است، چرا که یادگیری، اساس رفتار آدمی را تشکیل می‌دهد. یادگیری‌های غیر مستقیم، ضمنی یا مشاهده‌ای، پایدارترین و موثرترین یادگیری محسوب می‌شوند و در این میان، مهم‌ترین نقش بر عهده الگوهای رفتاری است. به عبارت دیگر، از آنجایی که تقلید و همانندسازی یکی از مهم‌ترین روش‌های یادگیری در کودکان است، بنابراین هر قدر الگوی رفتاری نزد کودکان از شخصیت محبوب‌تری برخوردار باشد، رفتارهای کلامی و غیر کلامی آنها بیشتر مورد توجه واقع می‌شود.» (محمدی، صابر، ۱۳۸۶، ص ۱۲)

الگوها و چهره‌های مطلوب در قرآن صفات نیکو و الهی را بیان، ترسیم و ترغیب می‌کند. از آنجا که آگاهی در سنین مختلف کودکی فرق می‌کند نقش مربی در معرفی الگوها و ایجاد شناخت و درک کودک بسیار مهم است و از اینجا است که روش‌های ارائه و ایجاد انگیزه می‌تواند کودک را ترغیب و تحریک به توجه نشان دادن

تصویر ۵

تصویر ۶

به این الگوها کند یا ایجاد ملالت و خستگی و تکرار و بی‌حوصلگی کند.

الگوهای مطلوب قرآن در فراز آیاتی مانند: «ان الله يحب الصالحين»، «انك لعلى خلق عظيم» برایمان بیان شده است. بعضی از این الگوها فردی و بعضی اجتماعی‌اند. شاید بسیاری از الگوهای قرآنی برای کودکان قابل درک و تعمیم نباشد ولی در این میان الگوهایی داریم که کودک نسبت به آنها احساس آشنایی و تاثیر پذیری می‌کند. مانند الگوهای داستانی حضرت یوسف، حضرت موسی، حضرت ابراهیم و...

فرآیند آموزش و یادگیری

در برنامه‌های آموزشی کودکان باید به فعالیت‌ها و اصولی تاکید شود که رشد عقلانی و عاطفی او را بیشتر کند و در تقویت حافظه و توانمندی‌های او موثر باشد. انگیزه‌ی او را به فراگیری بیشتر کرده و او را به دانستن بیشتر ترغیب کند. مسلماً در فرآیند یادگیری به رشد جسمی و حرکتی کودک باید توجه کرد. رشد شناختی، رشد گفتاری، رشد عاطفی و اجتماعی و رشد خلاقیت و درک زیبایی‌ها و جهان هستی نیز مد نظر است. در حدیثی از کلام معصوم (ع) می‌خوانیم «العلم فی الصغر كالقش فی الحجر» آموختن در کودکی بسان نقش بر روی سنگ است. (علامه مجلسی، مرآة العقول، ج ۴، ص ۳۰۶)

راه‌های آموزش متفاوت است و متناسب با خواستگاه‌ها و اهداف آموزش و مقطع سنی باید روش مناسب را استفاده کرد. دسته‌ای از آموزش‌ها به صورت مستقیم و با بیان کلام و ارائه کامل مطلب تاثیر گذار هستند. دسته‌ای دیگر آموزش غیر کلامی و بیان غیر مستقیم را می‌طلبند. فرایند یادگیری و روش‌های آموزشی برای کودکان با بزرگسالان کاملاً متفاوت است. بر اساس علائق، نیازها، توانمندی‌ها، محرکات و عواطف کودکان می‌بایستی آموزشی همشان را برای تاثیر پذیری و درک بهتر آموزش‌ها برگزید. یکی از کارآمدترین و بهترین روش‌ها روش تصویری است. کودکان مفاهیم را به صورت تصویری بهتر درک کرده و در حافظه‌ی دراز مدت خود ضبط می‌کنند.

به یقین القای ارزش‌ها و آموزه‌های دینی در دوران کودکی باید به طور غیرمستقیم و با لطف و زیبایی و ریتم همراه باشد. استفاده از شیوه‌ی بیانی غیرمستقیم مانند داستان‌پردازی، شعرگویی، نمایش، فیلم، کارتون موفقیت‌ناپذیر گذاری دارد و روح کودک مخاطب را غیرمستقیم درگیر می‌کند.

اگر بخواهیم به طور علمی و موشکافانه علل علاقه و تمایل کودکان به نقش و رنگ و تصویرگری و فرایند تسریع یادگیری با این روش را مورد بررسی قرار دهیم نیازمند بررسی نیازها و تحریک پذیرهای رفتاری و عاطفی کودک هستیم که از بحث این پژوهش خارج است. این امر برای ما روشن است که نقاشی و تصویرگری یکی از روش‌های موثر در بیان و درک مفاهیم و موضوعات است. این روش هنری نه تنها برای کودکان که حتی برای بزرگسالان نیز جذاب و تاثیرگذارتر از روش بیان مستقیم و رساندن آموزه‌ها و مطالب از طریق کلام می‌باشد. «حواس مختلف در یادگیری نقش واحدی ندارند، یافته‌های زیر این تفاوت را به خوبی نشان می‌دهند. این یافته‌ها مشخص می‌کنند که انسان تقریباً ۷۵٪ یادگیری را از طریق کاربرد حس بینایی کسب می‌نماید. ۱۳٪ یادگیری از طریق کاربرد حس شنوایی، ۶٪ یادگیری از طریق کاربرد حس لامسه، ۳٪ یادگیری از طریق کاربرد حس بویایی و ۳٪ یادگیری از طریق کاربرد حس چشایی صورت می‌گیرد» (احدیان، ۱۳۷۳)

استفاده‌ی بهینه از روش هنرهای تجسمی نیازمند توانمندی‌ها، خلاقیت‌ها و آشنایی مربی به صورت تخصصی با این رشته‌ی هنری است. این هنر امروزه با کاربردهای متنوع و خلاق خود توانسته است به عنوان یکی از راهبردی‌ترین روش‌های آموزشی قابل اعتنا خود را در جهان مطرح کند. ما در فرازهایی از آیات و سور قرآن کریم به مضامینی برمی‌خوریم که حاوی بیان تصویری هستند برای مثال قصص انبیا از این دسته آیات به حساب می‌آیند. در حقیقت نقش تصویرگر تجسم بخشیدن به این مفاهیم و این داستان‌ها است.

از بارزترین ویژگی‌های تصویری تاثیرگذار بر فرایند یادگیری و علاقه‌ی کودکان به آن می‌توان از عنصر رنگ، حرکت، تنوع خط و شکل و تضادهای نقوش نام برد.

سرعت انتقال مفاهیم در بیان تصویری و تمثیلی بسیار بالاتر از کلام است. در قرآن کریم نیز برای بیان مفاهیم بلند و درک بهتر انسان‌ها از بیان تصویری و داستان‌سرایی بهره گرفته شده و مضامین اخلاقی، ایمانی و آموزنده در قالب داستان‌هایی ساده بیان می‌شود که قابل درک و تصویرپردازی در ذهن است. و البته در بسیاری از داستان‌ها از نقش حیوانات در ساختار داستان نیز استفاده شده است.

تصویر ۷

در این صحنه رنگی کلاه زرد، اسب سفید، حضرت موسی و فرعون در کنار هم دیده می‌شود. در پس‌زمینه کوه‌ها و درختان دیده می‌شود.

تصویر ۸

نشر داده است. تحت عنوانین: ابراهیم و پرندگان، هدیه‌ی خدا، در شکم نهنگ، دوست خدا، نوزادی که سخن گفت، کشتی در خشکی، صندوقچه‌ای بر بال فرشته‌ها این کتابها با نوشتاری از حسین صالح و تصویرگری فاطمه‌ی نصیری فرد و سعید گائینی به چاپ رسیده است.

این کتابها دارای کیفیت نسبتاً مناسبی از نظر هماهنگی متن و تصویرگری هستند. از نظر تطبیق با مستندات نیز از اعتبار برخوردارند و امانتداری در متن آن حفظ شده است. در تصویرگری‌های این مجموعه سعی شده تا هویت مذهبی تصاویر متناسب با فرهنگ ملی و هنر ایرانی باشد. این هماهنگی قابل توجه و از نکات مثبت تصویرگری این سری کتابها است. اگر چه در آنها از روان‌شناسی رنگ نیز به خوبی بهره گرفته شده و کل فضای تصویرگری کتاب سرشار از شادابی و هیجان است ولی از طراحی محکم، شاخص و متحرکی برخوردار نیست. ترکیب بندی کلی تصاویر فاقد حرکت است و ضعف طراحی و ترکیب بندی در تصاویر ملموس است. تصاویر کتاب شاخصه‌ی ایلوسترسیون کودکان دبستانی را ندارد و حتی گاهی طرح‌ها جنبه‌های طنزآمیز و کاریکاتورگونه پیدا کرده‌اند که هم‌شان موضوعیت داستان‌های والای قرآنی نیست. تصاویر شماره ۳ و ۴ نمونه‌ای از تصاویر این کتابهاست. در صورت رفع این معضل این سری از کتابها می‌توانند از موفقیت چشمگیری برخوردار شوند.

۳ - کتاب یاران بهشت از مجموعه کتابهای کودک قرآنی است که توسط انتشارات موعود اسلام به سال ۱۳۸۳ به چاپ رسیده. این کتاب برای آشنایی کودکان دبستانی با مضامین قرآنی نشر یافته است. اگر چه این کتاب، هدف خوب و بلندی را برای درک معانی و مفاهیم زندگی‌ساز و آموزنده‌ی قرآن کریم در نظر دارد، ولی از هماهنگی لازم در متن و تصویر برخوردار نیست و تصاویر آن نیز چه از جهت اجرا و چه از نظر تکنیک‌های تصویرگری کتاب کودک دارای ضعف چشمگیری است. لیکن فرشته از دیگر کتابهای این مجموعه است که با همان کیفیت به چاپ رسیده است. تصاویر شماره ۵ و ۶ نمونه‌ای از تصاویر متن این کتابها است. در ایلوسترسیون این کتابها تصویرگر با شناخت بر اینکه رنگ‌های شاداب و نقش‌های کارتونی برای کودکان جذاب است به تصویرگری پرداخته است غافل از آنکه هماهنگی در میان نقوش و اشکال ایجاد نکرده و بیشتر شاهد نوعی التقاط و ناهمگونی در آثار هستیم.

۴ - مجموعه کتابهای پیامبران از انتشارات پیام دانش با شش عنوان حضرت نوح(ع)، حضرت دانیال(ع)، حضرت یوسف(ع)، حضرت موسی(ع)، حضرت یونس(ع)، حضرت داوود(ع) با باز نویسی سیده محبوبه هدایتی از انتشارات پیام دانش مشهد به سال ۱۳۸۵ به چاپ رسیده است. این کتابها برای مقطع سنی دبستان مناسب است.

داستان این کتابها درباره‌ی پیامبران اولوالعزم است که موضوعات آن در قرآن کریم آمده است. برای مثال کتاب حضرت یونس(ع) درباره‌ی به پیامبری رسیدن حضرت یونس تا زمانی است که به شکم نهنگ می‌رود. او در شکم نهنگ از خدا طلب مغفرت می‌کند و نهنگ به امر خدا او را به ساحل می‌افکند. سپس حضرت یونس به شهر نینوا می‌رود تا مجدداً به هدایت مردم بپردازد. اگر چه متن کتاب با جملات کوتاه و دلنشین نوشته شده و تصاویر آن با طراحی جذاب و پر تحرک بر متن ساده غنا بخشیده است ولی در کل داستان دارای بار معنایی قابل درکی برای کودک نیست.

متأسفانه ناشر محترم در شناسنامه‌ی کتاب ذکر نکرده است که این مجموعه کتابها از کدام منابع ترجمه یا باز نویسی شده است و تصاویر این کتابها نیز توسط چه کسی تصویرگری شده است. آنچه مسلم است تصویرگر با اصول نقاشی کتاب کودک آشنایی داشته و تصاویر از جذابیت و تنوع رنگ و فرم برخوردار است و اصول زیباییشناسی بصری مطابق با علائق کودک به خوبی در آن رعایت شده است. از نحوه‌ی اجرای طراحی‌ها و عدم استفاده از هویت ملی در تصاویر به نظر می‌رسد که تصویرگر این مجموعه نباید ایرانی باشد. خوب بود حتی برای حفظ امانت نام تصویرگر این مجموعه ذکر می‌شد. تصاویر شماره ۷ و ۸ نمونه‌ای از آثار این مجموعه است. استفاده به جا و شایسته از ترکیبات رنگی، به کارگیری مناسب از فرم و نقوش، ترکیب بندی پویا در رنگ و خط به زیبایی و جذابیت تصاویر افزوده است.

۵ - کتاب مورچه و حضرت سلیمان از مجموعه کتابهای دفتر نشر فرهنگ اسلامی، درباره‌ی قصه‌های حیوانات در قرآن کریم به چاپ رسیده است. کتابهایی چون هدهد و ملکه بلقیس، سگ یاران غار، کلاغ و هابیل، گاو بنی اسرائیل، قوچ آسمانی، وال و حضرت یونس، فیل و ابرهه، شتر خدا و خر حضرت عزیز از جمله

تصویر ۱۱

تصویر ۱۲

دیگر کتابهای داستانی این مجموعه است.

کتاب مورچه و حضرت سلیمان که برای گروه سنی سال‌های سوم و چهارم دبستان به چاپ رسیده توسط آقای محمد رضا سرشار ترجمه و بازنویسی شده و برنده‌ی دیپلم افتخار کتاب کودک و نوجوان در سال ۱۳۸۲ است. این کتاب از متن عربی با عنوان «قصه النمله» ترجمه شده و تصاویر آن را علی شمس‌الدین نقاشی کرده است. طراحی کتاب دارای قوت چندانی نیست و از نظر تصویرسازی، ترکیببندی و صفحه‌آرایی نیز جذابیت و غنای والایی ندارد. چاپ ضعیف کتاب در رنگ پردازی نیز بر این ضعف می‌افزاید و از مقبولیت کتاب برای این گروه سنی می‌کاهد تصویر شماره‌ی ۹ نمونه‌ای از تصویرگری این کتاب است.

۶- کتاب آدم و حوا که از مجموعه کتابهای نشر همکلاسی با داستان‌های قرآنی است، توسط سهراب همرا به نگارش در آمده و اکبر افشار و محسن صفیاری تصویرگری آن را به عهده داشته‌اند. این کتاب که در قطع خشتی به سال ۱۳۸۲ به چاپ رسیده دارای متن داستانی است که برای سال‌های پایانی دبستان مناسب است. از مجموعه داستان‌های دیگر این انتشارات کتابهایی چون: موسی و فرعون، سلیمان و ملکه مورچه‌ها، کشتی نوح، مردان آنجلس، داستان حضرت یوسف، ابراهیم و نمرود ستمرگ، اصحاب اخدود و حضرت مریم را می‌توان نام برد.

متن این کتابها نگارشی سنگین دارد و با کودک ارتباط راحتی برقرار نمی‌کند. تصویرپردازی این کتابها نیز مناسب با مقطع سنی مخاطبانش نیست. تصویر شماره‌ی ۱۰ تصویری از جلد کتاب آدم و حوا است. واقع‌گرایی تصویری و بیان روابط عینی فرم و رنگ از بارزترین نقاط ضعف تصاویر این کتاب می‌باشد.

۷- از مجموعه‌ی در سایه قرآن از انتشارات زیتون کتابی تحت عنوان بار سفر به سال ۱۳۸۲ به چاپ رسید که اگرچه در مجموعه کتابهای کودکان قرار گرفته است ولی حقیقتاً نه از نظر متن و نه از نظر محتوا و نه تصویر مناسبی با جایگاه درک و علائق کودک ندارد. این کتاب شعرگونه‌ای است که مفاهیم عمیق آیات قرآن را نه به صورت داستان یا زبان شعر کودکانه که متنی نیمه ادبی بیان می‌کند. در تصویرگری نیز هنرمند از عناصری نمادگرا بهره جسته است. تصاویر نمادگرایی که برای کودک قابلیت درک مشخصی را ندارد و از فضای ذهنی او بسیار دور است. تصویر شماره‌ی ۱۱ یک نمونه‌ی تصویری از این کتاب است. هنرمند در تصویرگری این کتاب از نماد فرم مانند دایره، مربع، مثلث، پرنده و... و نماد رنگ بهره گرفته است.

۸- کتاب در باغ قرآن از انتشارات دانش موسوی مشهد به همت مرضیه براتی به سال ۱۳۸۴ به چاپ رسیده است. این کتاب هشت سوره از قرآن کریم را به صورت شعر کودکانه در آورده و تلاشی در جهت شناخت قرآنی کودکان دارد. تصویرگر کتاب باغ قرآن خانم طاووس صدیقی است. اگرچه تصویرگر و شاعر محترم کتاب هر دو سعی کرده‌اند همراه با نیاز کودک پیش دبستانی این کتاب را ارائه دهند ولی در مجموع شاهد حرکتی ابتدایی و خامدستانه در آن هستیم. عدم توانمندی در ارائه‌ی هماهنگ متن و تصویر از جذابیت کتاب کاسته است و انگیزه‌ی لازم برای مطالعه را در کودک ایجاد نمی‌کند. تصویر شماره‌ی ۱۲ تصویری از جلد این کتاب است. در ایلوسترسیون این کتاب تصویرگر از رنگهای شاداب بهره گرفته است. ولی هماهنگی در میان نقوش و اشکال وجود ندارد و بیشتر شاهد نوعی ترکیب نامرتب باهم در نقاشی‌ها هستیم.

۹- کتاب من مسلمانم جلد ۱ و ۲ از انتشارات واسع و دامینه مشهد مقدس از دیگر مجموعه کتابهایی است که با شعر و نقاشی به موضوعات قرآنی برای کودکان می‌پردازد. در این مجموعه ضعف متن و تصویرگری و چاپ دست به دست هم داده و مجموعه‌ای نه چندان موفق را ارائه داده است. تصویر شماره‌ی ۱۳ صفحه‌ای از این کتاب است.

۱۰- در میان کتابهای مورد بررسی قرار گرفته به نظر می‌رسد کتابهای آموزش قرآن برای بچه‌ها، آموزش روانخوانی قرآن و آیها و نقاشی‌ها، از انتشارات جامعه القرآن‌الکریم برای مقطع سنی پیش دبستان دارای ویژگی‌های تصویری است که به آموزش قرآن با تصاویر رنگی و جذاب می‌پردازد. در تصویرگری این کتابها سعی شده تا بسیاری از ارزش‌های رفتاری و شخصیت پردازی قرآن را مطابق با سن کودک به بیان تصویری درآورند.

کتاب آیها و نقاشی‌ها، کتاب آموزش قرآنی به شیوه‌ی اشاره است که در ۴ جلد نشر یافته و در آن آیات موضوعی همراه با معانی و تصاویر کشیده شدند. در هر صفحه از کتاب در آغاز شماره‌ی درس و موضوع آیه آورده شده و در کادر سمت چپ همان صفحه تصویر رنگ‌آمیزی مربوط به آیه نقاشی شده است. در صفحه مقابل

تصویر ۱۲

تصویر ۱۳

کل تصویر بدون رنگ آمیزی، بزرگ چاپ شده تا کودک آن را مطابق میل خود رنگ آمیزی کند. تصاویر آیات با توجه به مفهوم آیات طراحی و در پشت کتاب تصاویر تمامی آیات در کادرهای کوچک نشان داده شده‌اند. در مقدمه‌ی کتاب در قسمت شیوه‌ی استفاده از این کتاب ۴ مورد ذکر شده است:

- «- پس از اینکه کودک اشاره‌ی آیه را فرا گرفت معنای آن از روی نقاشی برای او توضیح داده شود؛
- از فرزندتان بخواهید با مداد رنگی نقاشی آیه را مطابق الگو رنگ نماید؛
- از کودک بخواهید در دفترش یک نقاشی از خودش در مورد موضوع آیه بکشد؛
- با ملایمت از کودک بخواهید که هنگام نقاشی رعایت احترام آیات را بنماید.»

این نکات اگرچه توجه خوبی به والدین و مربیان در خصوص آموزش قرآن به کودکان می‌دهد ولی خالی از اشکال نیست. برای مثال در نکته‌ی اول اینکه «۱- پس از اینکه کودک اشاره‌ی آیه را فرا گرفت معنای آن از روی نقاشی برای او توضیح داده شود.» به نظر می‌رسد برای رشد تفکر و بیان کودک بهتر است از خود کودک توضیح بخواهیم تا اینکه مربی یا والدین آن را توضیح دهند. حتی بهتر است برای درک بهتر کودک از نقاشی‌ها و دیگر نکات از او پرسش کنیم و او را نسبت به مسائل اطراف کنجکاوتر کنیم.

دومین مورد «۲- از فرزندتان بخواهید با مداد رنگی نقاشی آیه را مطابق الگو رنگ نماید» بهتر است از او بخواهیم آن گونه که دوست دارد رنگ‌ها را مطابق سلیقه‌اش رنگ آمیزی کند؟ بچه‌ها در سن پیش دبستان خود الگوپذیر هستند و این کار خلاقیت و پویایی ذهنی را از کودک می‌گیرد خوب است یک کتاب آموزشی از تنوع بیشتری بهره بگیرد و خلاقیت کودک را مطابق با سلیقه، تفکر و علائق‌اش رشد دهد.

نکته سوم «۳- از کودک بخواهید در دفترش یک نقاشی از خودش در مورد موضوع آیه بکشد.» بسیار پسندیده است. به خصوص اگر او را در انتخاب شخصیت‌هایش آزاد بگذاریم و به او فرصت جستجوگری و انتخاب بدهیم. مسلماً اگر قبل از دیدن الگوی تصویر از کودک بخواهیم آیه‌ای را که برای او توضیح داده‌ایم در ذهن خود تجسم و روی کاغذ نقاشی کند برای رشد تفکر و خلاقیت او مفیدتر به نظر می‌رسد.

نکته‌ی چهارم کتاب نیز «۴- با ملایمت از کودک بخواهید که هنگام نقاشی رعایت احترام آیات را بنماید.» یک تاکید اخلاقی و شخصیتی برای کودک به ارمغان می‌آورد. توجه به آن بسیار مهم است. تصاویر شماره‌ی ۱۵ و ۱۴ دو نمونه از نقاشی‌های این کتاب هستند. تصاویر این کتاب برای کودکان جذابیت و بار معنایی دارد اگر به این تصاویر ترکیب‌بندی پویا بدهیم جذابیت بیشتری پیدا می‌کند.

۱۱ - کتاب‌های یوسف پسر وفادار، موسی در مصر، موسی نجات می‌یابد، داوود و جالوت، نوح و طوفان بزرگ و شش عنوان دیگر از مجموعه داستان‌های قرآنی درباره‌ی زندگی پیامبران است که انتشارات آیین تربیت برای کودکان مقطع دبستانی نشر داده است. این کتاب‌ها با نثر لطیف و نقاشی‌های خوش آب و رنگ و جذاب مقبولیت نسبتاً خوبی در میان کودکان یافته و در ذهن کودک مطالب را شیوا می‌گنجاند. متأسفانه در خصوص تصویرگری این کتاب‌ها اشاره‌ای نشده است و منبع اصلی کتاب نیز مشخص نیست که از چه مجموعه‌ای ترجمه یا باز نویسی شده است. حداقل به عنوان حفظ امانت در شناسنامه‌ی کتاب می‌بایستی مرجع اصلی کتاب آورده می‌شد.

کتاب موسی نجات می‌یابد، از این مجموعه درباره‌ی داستان زمان پیش از تولد حضرت موسی (ع) تا هنگامی است که حضرت به قصر فرعون می‌آید و فرعون کودک را به اصرار آسیه به فرزند خواندگی قبول می‌کند. متن داستان با نگارشی ساده نوشته شده است و تصاویر نیز با رنگ‌های متنوع برای کودکان جذابیت دارد. مقبولیت تا حد انتظاری را از ظاهر این کتاب می‌توان به دست آورد. ولی اشکال عمده کتاب متن ترجمه شده‌ی آن است. در بعضی از قسمت‌ها متن دارای سندیت معتبری نیست. با توجه به این که در قرآن و احادیث معتبر ما داستان پیامبران به طور جامع آمده است چه قدر خوب است چنین کتاب‌هایی با مراجعه به اصل منابع با نگارشی ساده، شیوا و مطابق با فرهنگ و گویش ایرانی بازگویی و تصویرگری شود.^۲

در کتاب دیگری از این انتشارات «موسی در مصر» که شامل ۱۶ صفحه است با همان ساختار داستان زندگی حضرت موسی علیه‌السلام پس از ازدواج و رسیدن به مقام نبوت را تا آن جا که حضرت موسی با معجزاتش به مصر می‌آید و فرعون و یارانش را به راه خدا پرستی دعوت می‌کند، بیان شده است.

یکی از نقاط ضعف در این کتاب نیز همانند کتاب‌های دیگر این مجموعه عدم استفاده از منبع اصلی و سندیت قرآنی داستان است. در اینجا ظاهراً تحریقاتی در داستان حضرت موسی (ع) آمده است. مشخص نیست نویسنده اصل منابع و سندهای خود را از کجا گرفته است. زیرا بیان داستان با آیات قرآن و روایات اسلامی هم

تصویر ۱۵

تصویر ۱۶

سویی ندارد. تصاویر نیز با اینکه زیبا هستند ولی جایگاه معنایی خود را نیافته‌اند. نگاه کنید به تصویر شماره ۱۶. ۱۲ - مجموعه‌ی کتاب‌های فندق از نشر افق با زبان و تصاویری بسیار لطیف و ساده به بیان آموزه‌های دینی و آشنایی کودک با مضامین اخلاقی برای کودک می‌پردازد. یکی از لطایف این مجموعه آن است که به موضوعات و آیات قرآنی مستقیم نپرداخته بلکه با توجه به شناخت توانمندی‌ها، علائق و نیازهای کودک در این رده سنی کتاب‌ها نشر یافته‌اند. کتاب «می‌خواهم نماز بخوانم» با تصویرگری آقای حسین صلواتیان نمونه‌ای از این مجموعه می‌باشد که به آشنایی و آموزش نماز برای خردسالان می‌پردازد. کودک با دیدن تصاویر پی به پیام داستان‌ها می‌برد و خود را به جای قهرمان تصویری کتاب می‌گذارد که با هدایت و صمیمیت خانواده (پدر، مادر و...) به شیرینی آموزه‌های دینی و قرآنی را فرا می‌گیرد. نکته‌ی قابل توجه و تأکید آن است که این مجموعه کتاب‌ها با تدبیر شناخت و علم طراحی شده است. در اهداف کتاب آمده است: «از آن جا که نماز برای این گروه سنی واجب نیست، اصل، بیشتر بر ایجاد علاقه و انگیزه بوده است تا آموزش کامل و دقیق.» نگاه کنید به تصویر شماره ۱۷.

تصویر ۱۷

۱۳ - از انتشارات بیان جوان مجموعه کتاب‌هایی در خصوص آشنایی و انس کودکان با قرآن را داریم که در آن‌ها تلاش شده است تا کودک را از طریق تصاویر با مضامین و سوره جزء سی قرآن کریم آشنا کند. کتاب «خبر بزرگ» که به تعبیر خودش نخستین تفسیر گرافیکی قرآن در جهان است. توسط چهار تصویرگر اجرا شده است. اگرچه به نظر می‌رسد تلاش این گروه و نویسنده‌ی محترم آن آقای محمد بیستونی روشی بسیار صادقانه و جستجوگرانه است اما نمی‌توان این نکته را نادیده گرفت که این مجموعه از آثار هنوز نتوانسته است با رده‌ی سنی خود ارتباط عمیقی برقرار کند. تصاویر و نوشتار می‌بایستی هماهنگی معنادارتری پیدا کنند و متناسب با مخاطب خود شکل‌پذیرند. تصویر شماره‌ی ۱۸ نمونه‌ای از آثار این مجموعه است. بزرگترین ضعف تصویری این مجموعه ناهمگونی و التقاط اشکال است. به نظر می‌رسد تصویرگران این مجموعه هنوز به یک انسجام کامل در خصوص ارائه تصاویر نرسیده‌اند.

تصویر ۱۸

۱۴- «بیک نماز» کتابی است از انتشارات نشر فرهنگ اسلامی که در اندازه‌های متفاوت و قابل حمل و بسیار راحت برای کودک تهیه شده است. این کتاب که به آموزش نماز برای کودک دبستانی می‌پردازد از تصویرگری توانمندی برخوردار نیست. اگرچه متن این کتاب ساده نگارش یافته است، اگر صفحات و تصاویر آن با شماره و یا علائمی خاص مرتب و یا طبقه بندی می‌شد برای کودک بیشتر قابل فهم می‌گردید. در تصویرگری این کتاب از تکنیک یا روشی خاص استفاده نشده است. تصویر شماره‌ی ۱۹ نقاشی جلد این کتاب است که دختری را در حال نماز خواندن از رو به رو نشان می‌دهد.

۱۵- «قصه آیه‌ها» کتابی است که درباره‌ی سوره‌ی دهر و در ستایش خاندان علی علیه السلام به صورت شعرگونه به نگارش در آمده است. متن داستان این کتاب را آقای مصطفی رحماندوست نوشته و تصویرگری آن را آقای حسین صلواتیان به سرانجام رسانیده است. «قصه آیه‌ها» از کتاب‌های با ارزشی در زمینه‌ی کتاب‌های موضوعی قرآن است که با بیانی لطیف تفسیری زیبا و ساده را از سوره‌ی انسان ارائه کرده است. این کتاب با تصاویری ساده ولی پرمغز و رنگ‌های ملایم، روحی هماهنگ و متعالی به کتاب بخشیده است. این کتاب از نادر کتاب‌هایی برای کودکان است که در آن صورت و معنا هماهنگ و زیبا در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند و بار محتوایی برای کودکان دارند. تصویر شماره‌ی ۲۰ نقاشی روی جلد این کتاب را نشان می‌دهد. پویایی در ترکیب بندی با درخشش رنگی و سادگی نقوش بر غنای کار افزوده است.

کتاب‌های چون دوست خدا، هدیه‌ی خدا، دوست من قرآن، قصه‌های قرآن، آخرین پرنده، آخرین سنگ، حیوانات بهشت، خدایی جز الله نیست، با نیکی و عدالت قشنگ همیشه رفاقت و I see Allah everywhere، از آسمون تا اینجا از دیگر کتاب‌های مورد ارزیابی قرار گرفته در این مقاله است که از نظر شیوه‌ی اجرا، چاپ و تصویرگری دارای وجوهی مشترک با سایر کتاب‌های ارزیابی شده است. از ارزیابی کتاب‌های فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که جز یک انتشارات مابقی با مبحث تصویرگری به صورت جدی و ضروری برخورد نکردند. بسیاری از این کتاب‌ها از نظر تصویرگری دارای نقاط ضعف جدی هستند در برخی از آن‌ها اصول زیباییشناسی هنری برای مخاطبان دبستانی و پیش دبستانی لحاظ نشده است، دستمای دیگر حرمت‌های تصویری را حفظ نکرده‌اند^۲

در بعضی از این کتاب‌ها تصاویر خشن و پر خاشگروند و با روحیه لطیف کودک سازگاری ندارند و در بعضی دیگر تصاویر با فرهنگ و رسوم ما همخوانی ندارد. تنها در تعداد بسیار معدودی از تصاویر وجه جستجوگری و

تصویر ۱۹

پیشنهادات و راهکارها

خلاقیت کودک مورد توجه قرار گرفته است. از آن جایی که این تصاویر می‌تواند در حافظه‌ی بلند مدت کودک باقی بماند و نقش تأثیرسازی در جاذبه‌ها و دافعه‌های رفتاری، علائق و باورهای او داشته باشد پرداختن به این امر به صورت علمی کاملاً ضروری و لازم به نظر می‌رسد. می‌طلبد تا صاحبان نشر از سه وجه آشنایی با مباحث قرآنی، آشنایی با روایات و علائق کودکان و همچنین آشنایی با اصول تصویرگری به صورت تخصصی به این موضوع بپردازند.

عالم کودکی عالم پاکی و بی‌آلوسی است. کودک عاشق تحرک، هیجان، شلوغی، شادابی، جیغ و خنده است. او از هرگونه تلاطم هیجان‌انگیز و نشاط‌آور و جستجوگری استقبال می‌کند و اگر غیر از این باشد صاحب روحی بیمار خواهد بود. موسیقی، داستان، نقاشی وقتی در یک اثر انیمیشن با هم پیوند می‌خورند روح و ذهن کودک را درگیر می‌کند. تصاویر قهرمان داستان‌ها برای او الگوسازی می‌کنند. این ادعا گزارف نخواهد بود اگر بگوییم نقش تصویرگری بر روح و ذهن کودک آن قدر عمیق است که اندیشه و تفکر کودک را متأثر از خود می‌کند، به او مفاهیمی را می‌آموزاند و سلیقه‌ی او را تغییر می‌دهد. غربی‌ها قریب به یک قرن است که از این طریق بر تفکر و باور کودکان تأثیر گذارند. آنها توسط تصاویر قهرمان‌های انیمیشن، در فیلم‌های متحرک، کتاب‌ها، عروسک‌ها و اسباب بازی‌هایی که از این پرسناژها تولید می‌کنند سال‌هاست که بر روی ذهن، روح، سلیقه و رفتار کودکان تأثیر می‌گذارند. همان‌گونه که شاهد هستیم فرهنگ خود را از این طریق به همه دنیا سرایت داده‌اند و شاهد موفقیت فرهنگ دهکده‌ی جهانی نیز شده‌اند. بسیاری از کودکان مایلند همچون قهرمان‌های کارتون‌ها لباس بپوشند، پست بگیرند، حرف بزنند، حتی بیندیشند و رفتار کنند. متأسفانه امروزه نیز با رشد برنامه‌های نرم افزاری بازی‌های خشن، که آموزش غیر مستقیم رفتارهای ناهنجار، قتل و بی‌رحمی و کشتار و جنسیت‌گرایی و مدگرایی را در کودکان شایع می‌کند. به علت توجه اصلی سازندگان آن به خواستگاه‌های روحی روانی کودکان و آشنایی با نیازهای آنان مورد توجه و استقبال خوبی نیز قرار گرفته است.

جای آن دارد در چنین شرایطی دست اندرکاران برنامه‌ریز کودکان نه در جهت تقابل، بلکه بیش از آن در جهت رشد و اشاعه‌ی مفاهیم والای اخلاق و باورهای قرآنی تلاشی عالمانه انجام دهند. با امید بر آنکه چنین مراکزى چه به عنوان دارالقرآن‌ها، مربیان مناراس، انیماتورها یا ناشران موضوعات قرآنی برای کودکان وجه غالب اهداف خود را نه فقط تأمین منافع مالی بلکه بیش از آن وجه رشد روحانیت و معنویت در میان کودکان (نسل آینده) در نظر گیرند. مسلماً در تصویرگری موضوعات غیر قرآنی دست هنرمند برای نقش کردن داستان و روایات بازتر است. هنرمند محدود به رعایت حرمت‌ها و رعایت هماهنگی محتوی با صورت نیست. او می‌تواند از تکنیک‌ها و بیان تصویری خلاق‌تری بهره‌گیرد و ذهنیات خود را نوگرایانه به نقش در آورد. در حالی که تصویرگر مضامین قرآنی می‌بایستی با رعایت حرمت‌هایی برای هر چه پر بارتر شدن تصاویر خود عالمانه و عاشقانه بکوشد. کتاب‌های مضامین قرآنی می‌بایستی موارد ذیل را در آثارش مد نظر قرار دهد:

- ۱- در ابتدا با آیات و سوره قرآنی آشنایی و انس و الفت داشته باشد.
- ۲- اعتقاد به حرمت و قداست قرآن کریم داشته باشد.
- ۳- علائق و روایات کودکان مقطع سنی را که برای آن کار می‌کند بشناسد و براساس نیازهای سنی آنان طراحی و رنگ آمیزی کند.
- ۴- آشنایی اولیه با مبانی تجسمی داشته باشد و با آگاهی از ویژگی‌های ترکیب‌بندی، رنگ، خط، بافت، عناصر بصری چون شکل و نقش و رنگ را به کار گیرد. تصویرگر می‌تواند با کاربرد اصولی این مبانی تصویری هارمونیک (هماهنگ) و جذاب تصویر کند.
- ۵- از تصاویر ریتم‌دار و هماهنگ استفاده کند.
- ۶- از خطوط نرم و لطیف استفاده کند.
- ۷- از رنگ‌های درخشان و پر جذب استفاده کند.
- ۸- از هماهنگی رنگ و فرم در یک قالب مشترک استفاده کند.
- ۹- پس زمینه تصاویر می‌بایستی به بیان معنایی و محتوایی اثر کمک کند.
- ۱۰- از بافت‌ها و تکنیک‌هایی که مناسب با محتوای آیات باشد بهره‌گیری نماید.
- ۱۱- سنت‌های تصویرگری ملی مذهبی را بشناسد تا آثاری با هویت ایرانی خلق کند.

۱۲- فرهنگ شاخص دوره خود را بشناسد و مطابق با آن تصویرگری کند.

۱۳- ساختار تصاویر مضامین قرآنی را می‌بایستی مناسب با بیان آیات انتخاب کند یعنی اگر داستانی به صورت مستقیم صحنه‌پردازی شده است مانند قصص انبیا، شخصیت‌پردازی شود و اگر از تشبیه و تمثیل‌های قرآنی بهره گرفته، تصاویری ذهن‌گرا و خیالی را مناسب با آیات نقش کند. مانند تصویر شماره‌ی ۲۰.

نتیجه‌گیری

قسمت بسیار زیادی از آیات قرآنی در خصوص داستان پیامبران، سرگذشت تمدن‌های کهن، مثال‌ها و تشبیهاتی است که جنبه‌ی تصویری آنها قوی و قابل تأکید است. مسلماً هدف قرآن از بیان این داستان‌ها و تمثیل هرگز بیان سلسله مراتب تاریخی وقوع آن‌ها یا تأکید بر مباحث ادبی و داستان‌پردازی نیست بلکه نقش اصلی آن تربیت و انسان‌سازی است.

هدف از ارائه‌ی این مقاله‌ی پژوهشی شناخت ویژگی‌های بیان تصویری (از منظر هنرهای تجسمی) به عنوان یکی از کاربردی‌ترین روش‌های آموزشی مفاهیم قرآن کریم برای کودکان پیش از دبستان یا در سال‌های اول دبستان است. کاربرد نقش و تصویر و رنگ در شیوه‌های آموزشی به درک و شناخت بهتر کودک کمک می‌کند. در او ایجاد انگیزه و رابطه‌ی عمیق‌تر و موثرتر با مفاهیم تازه می‌کند.

در دوره‌ی معاصر برای آموزش مفاهیم قرآنی به کودکان از روش‌های غیر مستقیمی می‌بایستی بهره برد که با لطف و زیبایی و ریتم همراه باشد. استفاده از شیوه‌ی بیانی غیر مستقیم مانند داستان‌پردازی، شعر گویی، نمایش، فیلم، انیمیشن موفقیت بیانی تأثیر گذاری دارد و روح مخاطب را ناخودآگاه درگیر و ایجاد انگیزه‌ی پذیرش مطلب را بیشتر می‌کند.

تصویر ۲۰

در روایتی عمیق از امام صادق (ع) بر این مطلب تأکید شده است: «کونوا دعاه الناس بغير السننکم» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص. ۲۴۶) مردم را به غیر زبانتان (به سوی خدا) بخوانید. غیر زبان یعنی چه؟ مسلماً در اینجا منظور حضرت فقط بیان عملی در برابر بیان لفظی و کلامی نیست بلکه ایشان ما را دعوت می‌کنند که از شیوه‌های گوناگون، زبان‌ها و بیان‌های مختلف استفاده کنیم. شیوه‌ها و روش‌هایی که مطلوب و مناسب‌تر برای رساندن معنا و مفاهیم عمیق بوده و تأثیر گذار باشد. این روش‌ها زمانی کاربرد مناسب پیدا می‌کند که با نیازها و پیشرفت‌های دوران و با شناخت مخاطب همراه باشد.

یکی از راه‌های مناسب برای بیان موضوعات قرآنی برای کودک و حتی بزرگسال زبان تصویر است. اگرچه در حال حاضر نیز بسیاری از مراکز آموزشی قرآن کریم و همچنین نشریات و موسسات انتشاراتی به این شیوه مبادرت می‌کنند، ولی تأثیر گذار نیست یا آنکه بسیار مقطعی عمل می‌کند زیرا از روش تصویرگری استفاده‌ی صحیح و علمی نمی‌شود. مشکلی که وجود دارد آن است که بسیاری از این موسسات اصولاً به صورت علمی و تخصصی با ویژگی‌های بیان تصویری آشنایی ندارند امکان استفاده درست و بهینه را از این رشته نداشته و از موفقیت چشمگیری در این زمینه برخوردار نیستند. با تلاش، شناخت و جدی گرفتن این روش و استفاده منطقی از آن می‌توان در جهت رشد فراگیر و درک بهتر و عمیق‌تر قرآن کریم به کودکان امروز کمک کرد. کودکانی که مردان و زنان آینده جامعه‌ی ما را می‌سازند

پانویسها:

۱- تکنولوژی آموزشی با استفاده از خواص حواس در یادگیری (بینایی) ۷۵٪، شنوایی ۱۳٪، بویایی ۳٪، لامسه ۶٪ چشایی ۳٪ و نیز تأثیر زیبایی در یادگیری با طراحی صحیح تصاویر از طریق هم‌آهنگی و تضاد در طرح و هارمونی در رنگ و انتخاب خطوط و زاویه بندی مناسب سعی دارد از طریق حس بینایی به ۷۵٪ تأثیر در یادگیری خود را نزدیک نماید.

۲- یک قرن است که سیاست‌های برنامه ریزی آموزشی غرب با شناخت تأثیرگذاری تصویر بر تفکر و باور کودکان در حافظه بلند مدت آنها و الگوپذیری از قهرمان‌های انیمیشن، در تصاویر فیلم‌های متحرک، در کتابها، عروسک‌ها و اسباب بازی بر روی ذهن، روح، سلیقه و رفتار کودکان کار می‌کنند.

۳- آیا نیازی به ترجمه‌ی متونی نا همگون با منابع معتبر است؟ به خصوص اینکه در اکثر ترجمه‌ها مترجم برای حفظ امانتداری نیاز به بیان کامل متنی دارد که ممکن است از نظر مستندات دچار ضعف یا عدم اعتبار باشد. مسلماً یک نویسنده‌ی ایرانی این داستان‌ها را با زبانی ساده مطابق با خواستگاه‌های ملی بهتر می‌تواند به نگارش در بیاورد.

۴- مسلماً ما اجازه نداریم چهره و بیکر پیامبران را به گونه‌ای به تصویر در آوریم که تصویر ناشایستی در ذهن کودک ایجاد

کند. حرمت بیکر پیامبران و اولیاء خدا بایستی در تصاویر حفظ شود تا در ذهنیت کودک صورتی متناسب با شخصیت و هویت حقیقی رسولان نقش بندد.

منابع:

- احمدی، علی اصغر. اصول تربیت، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۱.
- باهنر، ناصر. آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد، تهران: انتشارات چاپ و نشر بین‌المللی سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
- برادری، احمد. خدایی جز الله نیست، تصویرگر آفرین ذبیح مند، تهران: نشر یگانه مهر، ۱۳۸۳.
- بهجت، احمد. هدهد سلیمان، ترجمه‌ی سرور کتبی، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۸۵.
- بیستونی، خدای من. تفسیر گرافیکی سوره ناس، تصویرگران: حداد، خوشنام، محمدیان، تهران: انتشارات بیان جوان، ۱۳۸۵.
- بیستونی، محمد. خبر بزرگه تصویرگر حمید رضا خوشنام، بیتا حامد محمدیان، تهران: انتشارات بیان جوان، ۱۳۸۵.
- پیازه، ژان. شکل‌گیری نماد در کودکان، مترجم: ...، تهران: نشر نی، ۱۳۸۲.
- تالشی، مریم. حضرت نوح (ج. ۱ و ۲)، تصویرگر: آلفرد شجاع بابایی، تهران: ناشر ایران جوان، ۱۳۸۵.
- ترکمان، منوچهر. هفت گفتار درباره‌ی آموزش قبل از دبستان، تهران: انتشارات مدرسه، چاپ سوم، ۱۳۶۹.
- تی‌تبا، روبرت. الفبای مدیریت کلاس درس، ترجمه‌ی محمد رضا سرکارانی، چاپ پنجم، ۱۳۸۴.
- حورکی، نورا. حیوانات بهشت، ترجمه‌ی نرجس عربانی، تصویرگر: سیمون تربیت وی، انتشارات سروش، ۱۳۸۳.
- دهنوی، حسین. نسیم مهر، انتشارات خادم الرضا علیه السلام، ۱۳۸۴.
- رزاقی، زهرا. آموزش مفاهیم قرآن با رنگ آمیزی تصاویر، تهران: انتشارات اسحاق، ۱۳۸۶.
- سلیمانی، افشین. کلاس خلاقیت، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۱.
- شعاری نژاد، علی اکبر. ادبیات کودکان، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ بیست و چهارم، ۱۳۸۵.
- شفیع آبادی، عبدالله. راهنمایی و مشاوره کودک، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، ۱۳۶۹.
- صفوی، امان‌الله. روش‌ها و فنون الگوهای تدریس، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، ۱۳۸۳.
- عاملی، مشهور به شیخ حر (۱۰۳۳ - ۱۱۰۴ ق)، محمد بن حسن بن علی. مکی، مشغری، وسائل الشیعه، ج. ۱۵، عاملی، مشهور به شیخ حر عاملی. خطاط: کاظم بن عباسعلی، خوانساری ناشر: چاپخانه محمدتقی، ۱۳۱۲ قمری.
- عبدالوهابی، مرضیه. ضرورت کاربرد تکنولوژی آموزشی، ۱۳۸۶.
- فردانش، مبانی نظری تکنولوژی آموزشی، ۱۳۷۸.
- کریمی نیا، محمد علی. الگوهای تربیت کودکان و نوجوانان، چاپ اول، قم: ناشر مولف، ۱۳۷۵.
- کلمر، هریس. آموزش مسئولیت به کودکان، ترجمه‌ی پروین علی پور، تهران: انتشارات به نشر، ۱۳۷۹.
- کورتیس، آودری. برنامه درسی برای کودکان پیش دبستانی، ترجمه‌ی محمد اطهاری، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی و انتشاراتی محراب قلم، ۱۳۸۰.
- مجموعه ترانه‌های خانه، از آسمون تا اینجا. تهران: انتشارات کانون پرورش فکری، ۱۳۸۵.
- مهجور، رضا. سیامک، روان‌شناسی بازی، تهران: ساسان، ۱۳۸۰.
- یاب، ایریس. کلیدهای آموختن به کودکان درباره خدا، ترجمه‌ی مسعود حسامی زاده، تهران: کتاب‌های دانه، ۱۳۸۲.
- یول، جرج. نگاهی به زبان (بررسی زبان شناختی)، ترجمه‌ی نسرین حیدری، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، ۱۳۷۴.